

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt. *Literatura powszechna w dydaktyce polonistycznej ogólnokształcącej szkoły średniej po 1918 roku*.

Słowa kluczowe: literatura powszechna, kanon literacki, dydaktyka polonistyczna, lektury.

Celem rozprawy doktorskiej było ustalenie i prezentacja stanu faktycznego, dotyczącego funkcjonowania literatury powszechnej w szkolnych dokumentach programowych poczynając od 1918 roku do czasów nam współczesnych.

Pierwszy rozdział został poświęcony refleksji na temat kształtu ogólnego i szkolnego kanonu lekturowego. Punktem wyjścia uczyniono próbę jego definicji oraz prezentację czynników wpływających na budowanie i modyfikowanie ujęć kanonicznych. W rozprawie zaznaczono, że kanon literacki powinien być oparty przede wszystkim na trwałych wartościach, które będą wzmacniały jego kształtujący i formacyjny charakter. Godnym podkreślenia jest ponadto fakt, że arcydziełne lektury, które stanowią tworzywo ogólnego kanonu literackiego często nie pojawiają się w szkolnych ujęciach kanonicznych, gdyż na kształt tego drugiego wpływ mają zróżnicowane czynniki związane między innymi z aktualnie prowadzoną polityką oświatową państwa. Kanon powinien być odporny na przejściowe mody, oczekiwania polityczne i ideologiczne oraz uwarunkowania ekonomiczne, a jednym z najważniejszych celów edukacji polonistycznej powinno być kształcenie oczekiwań estetycznych uczniów, wtajemniczanie ich w polską i światową kulturę oraz rozbudzanie w nich przywiązania do uniwersalnych i aprobowanych wartości. Szkolny kanon literacki powinien stanowić swoisty punkt odniesienia dla młodego, dojrzewającego w postmodernistycznej rzeczywistości człowieka.

W rozprawie przyjęto perspektywę, zakładającą że polska literatura zrodziła się z tradycji powszechnej, jest jej integralną częścią oraz wnosi do niej rodzime wartości i swój punkt widzenia. Mówienie na temat literatury powszechnej uruchamia jednocześnie dyskusję na temat literatury polskiej i odwrotnie. Obecność literatury powszechnej, w tym obcojęzycznych arcydzieł, w dydaktyce polonistycznej jest kluczowa, ponieważ wytrąca ona polskich czytelników z autoreferencyjności.

Rozdział drugi niniejszej rozprawy zawiera staranną analizę sytuacji polskiej edukacji po odzyskaniu niepodległości, przegląd dokumentów regulujących zasady ustroju oświaty i kształcenia kadr nauczycielskich, omówienie konsekwencji poszczególnych reform oraz prezentację zestawów lektur z literatury powszechnej, które ujmowano w ówczesnych

programach nauczania dedykowanych poszczególnym typom szkoły średniej. Teksty z literatury powszechnej wykorzystywano na lekcjach języka polskiego, języków obcych czy historii, dlatego niezwykle ważne na początku dwudziestego wieku były praktyki współpracy nauczycieli, którzy poszczególne arcydzieła prezentowali uwzględniając zróżnicowane metodologie i różne punkty widzenia. Literatura powszechna umożliwiała dostęp do obcej kultury, ale jednocześnie wspierała proces eksponowania narodowej odrębności. W okresie dwudziestolecia międzywojennego nastąpił wyraźny zwrot ku tradycji grecko-rzymskiej oraz judeochrześcijańskiej. Obca tradycja była często filtrowana przez polskie doświadczenia, np. kulturę antyczną poznawano poprzez kontakt z dziełami polskich autorów, którzy prezentowali ją rodzimym czytelnikom.

Rozdział trzeci został poświęcony przedstawieniu rzeczywistości oświatowej po zakończeniu działań wojennych i przejęciu władzy przez rząd komunistyczny. W dokumentach programowych nastąpił wówczas wyraźny zwrot ku ideom socjalistycznym, który spowodował wyraźne naruszenie kanonu artystycznego opartego na wartościach. Podjęte po 1950 roku próby instrumentalizacji kanonu literackiego prowadziły do sytuacji, w której literatura powszechna, tracąc swoje pierwotne funkcje, zaczynała przemawiać głosem władzy. W propozycjach lekturowych pojawiały się m.in. dzieła socrealistyczne oraz odezwy działaczy partyjnych. W latach 50. XX wieku miejsce zachodnich arcydzieł zaczęły zajmować utwory radzieckie, których głównym zadaniem było kreowanie nowego obywatela – budowniczego porządku społecznego opartego na ideach komunistycznych. Dopiero po śmierci Józefa Stalina zaczął się proces powolnego łagodzenia tonu w zakresie edukacji literackiej, ponieważ na listach lektur zaczęły pojawiać się utwory autorów nagrodzonych Literacką Nagrodą Nobla, a utwory prosocjalistyczne były stopniowo wypierane i zastępowane zachodnimi arcydziełami.

W rozdziale czwartym dokonano wnikliwej analizy podstaw programowych z 2009 i 2018 roku z uwzględnieniem kontekstu obowiązkowego egzaminu maturalnego z języka polskiego. Wskazano, że jeśli szkolny kanon lektur podporządkowany jest egzaminowi zewnętrznemu to czytanie utworów zaczyna tracić sens, gdyż lektura jest wówczas postrzegana jako uciążliwa konieczność. W pracy pojawiają się propozycje zmian w zakresie doboru tekstów kanonicznych, uwzględniających coraz wyraźniejszą niechęć uczniów do poznawania wymagającej literatury wysokoartystycznej.

W nauczaniu literatury powszechnej kluczowa okazuje się diachronia, która daje młodym ludziom poczucie ciągłości i przynależności do rodziny kultury europejskiej. Zadaniem nauczyciela polonisty jest natomiast funkcjonalizowanie tekstów, które mają posłużyć uczniom do poznania pewnego ładu aksjologicznego oraz budowania własnej tożsamości i człowieczeństwa.